

Kniha vychází za finanční podpory Úřadu vlády České republiky a Bader Philanthropies, Inc. Bez ní by soustředěná práce s romskými autory, jejich díly, ale ani se čtenáři nebyla možná. Děkujeme.

ČAVARGOŠ TULÁK

Tera Fabiánová
Milena Hübschmannová

Romaňi paramisi
Romský příběh

Úřad vlády České republiky

© KHER, z. s., 2023

© Tera Fabiánová c/o DILIA, Milena Hübschmannová

Illustrations © Magdalena Rutová, 2023

ISBN 978-80-87780-35-0

Esas karačoňa. E daj man bičhađa loneske, bo bisterďa te cinel. Avri sas šil, me prastavas – jaj, so dikhav, paš e popelňica terďol rikonoro. Faďimen sas, sa izdralas. Pharo les sas mange. „Karačoňa hin, so na džas khere?“

O rikonoro hazďňa o šero, dikhľa pre mande, pale leske o šeroro pejľa.

„Sem jepaš mulo sal, dzaraloreja! Nane tut kaj te džal?“ Sakoneske kampil bacht, th'ole rikoneske. „Av k'amende, taťoha.“ Ilom les andre angali, prastavas leha khere. Garuďom les andre ňaňďarďi, zapaťarďom les andre la dakeri rokľa.

„O lon kaj?“ phučel e daj.

„Jaj, mamó, bisterďom!“

„Kaj salas? So kerehas avri? Užar, maj chudeha!“

„Imar džav, mamó!“ pale denašavas loneske.

AV K'AMENDE, TAŤOHA.
POJĎ K NÁM, U NÁS SE OHŘEJEŠ.

Byly Vánoce. Maminka mě poslala pro sůl, protože ji zapoměla koupit. Venku byla zima, utíkal jsem – a co nevidím, u popelnice stojí pejsek. Byl zmrzlý, celý se třásl. Bylo mi ho líto. „Jsou Vánoce, proč nejdeš domů?“

Pejsek zvedl čenich, podíval se na mě a pak hlavičku zase svěsil.

„Vždyť jsi napůl mrtvý, chlupáčku! Nemáš kam jít?“ Každý má právo na štěstí, i ten pes. „Pojď k nám, u nás se ohřeješ.“ Vzal jsem ho do náručí a běžel s ním domů. Zabalil jsem ho do mamčiný sukně a schoval do koupelny.

„A sůl máš kde?“ ptá se maminka.

„Jé, mami, já zapoměl!“

„A kde jsi teda byl? Cos dělal venku? Počkej, ty dostaneš!“

„Už letím, mami!“ a znovu jsem vyběhl pro sůl.

ANDRE DROMENDE HIN AJSI
NATURA, HOJ VIČINEN: AV, AV!

CESTY UŽ JSOU TAKOVÉ,
ŽE VOLÁVAJÍ: POJĎ, POJĎ!

Pr'aver dives pale denaštom. Avl'om andre bar. E kapurka sas phundrađi. Avri dikh'lom drom. O drom vičinas: „Av! Av!“ Andre dromende hin ajsi natura, hoj vičinen: av, av! Vareko šunel, vareko na šunel. Me šund'om! Prastand'ilom avri pro drom. Prastavas, dikhavas, sungavas, bo kam'lom te dikhel, so mek na dikh'lom, kam'lom te sungavel, so mek na sungađom, kam'lom te prindžarel, so mek na džanas. Naš'ilom!

Raťi man arakhla jekh phuri gadži. „Diča, rikonoro! Kaskero sal? Av arde, čavargona! Kurke ke ma avela mira čhakeri čhajori, bavinla pes tuha.“

E gadži mange phandla e dorori andre men. Miro čhavoripen avka gejla. Somas hodno te džal ča odoj, kaj joj man lidžalas. Ila man peha andro parkos. Andro parkos sas duj bare rikone. Sas aver fajta sar me. Me somas kandrato, cikno, kedvešno muršoro, jon sas bare, thule, charnedzarengere. Džungales pre ma dikhenas. Daratar man – so paťiphenav angle tiro paťivalo mujoro! – tele muterđom. O rikone chudne mandar te asal. „Diča, muterel sar džuvli! Tu na džanes, hoj sal murš? Tu na džanes, sar o murša muteren?“

„Av arde,“ phenel o aver rikono „sikhavaha tut te kerel znački pro drom, kaj sako te džanel, hoj kale dromeha džahas tu!“

Hned příštího dne jsem utekl znova. Přišel jsem do zahrady. Zahradní vrátka byla otevřená a za nimi jsem uviděl cestu. Ta cesta mě vábila: „Pojď! Pojď!“ Cesty už jsou takové, že volávají: pojď, pojď! Někdo je slyší, někdo ne. Já ji uslyšel! Vyběhl jsem ven. Běžel jsem, koukal jsem, čichal jsem, protože jsem chtěl vidět, co jsem ještě neviděl, očichat, co jsem ještě neočichal, chtěl jsem poznat, co jsem ještě nepoznal. A tak jsem se ztratil.

Večer mě našla jedna stará gádžovka. „Hele, štěňátko! Čípak jsi? Pojď sem, Tuláku! V neděli ke mně přijde vnučka, bude si s tebou hrát.“

Gádžovka mi kolem krku uvázala provázek. A tím skončilo mé dětství. Mohl jsem chodit jen tam, kam mě ona vodila. Vzala mě do parku. Pobíhali tu dva velcí psi. Patřili do jiného rodu než já. Já byl malý, kudrnatý krasaveček, oni velcí, tlustí, krátkosrstí. Koukali po mně nehezky. Strachem jsem se – odpusť, že takhle mluvím před tvou nevinnou tvářičkou! – počůral. Hafani se mi vysmáli: „Hele, čůrá jako ženská! Copak nevíš, že jsi chlap? Nevíš, jak má čůrat mužskej?“

„Pojď sem,“ povídá druhý, „naučíme tě značkovat cestu, aby každý věděl, že jsi tudy šel ty!“

džanav šukar znački te kerel. Užar, manušeja, dikheha, save gođavere rikones tuke chudňal! Kerkerava tuke znački pal o kher. Prastavas khatar o skamind u keravas paňora.

Avľa khere leskeri romňi, kerđa bari bida. „Savo tifusis mange andal! Dikh, savo bordeľis kerđa kada džukel! Le čhavendar na bajines, a mek mange anes rikones andro kher!“ Chudňa man dzarendar, čhida man avri.

O raj avľa pal mande, phenel: „Tu manca thodaľ avri! Džanľom, hoj sal gođaver, hoj džanes te bešel andro kher!“ Ča akor achalľom, hoj so hin lačo maškar o rikone, nane lačo maškar o manuša.

„Lava tut manca andre karčma, može tut vareko cinla,“ phenda o raj. Iľa man andre karčma, phandľa man kijo skamind, chudňa te kheľel ľila. Bisterđa mandar.

Avle andre trin murša. Džungales khandenas. Talam oda sas orijaša vaj bengal, kajča kernas pen muršenge, kaj ňiko te na prindžarel, so hine za jekh.

„Šukar rikonor,“ phenel jekh. Diňa pre ma avri o danda.

„Šuko hino sar kandro! Aňi jekh decos čiken lestar na ela!“ phenda aver beng.

„Terno masoro jekhfeder,“ phenda o trito. „Pijaha lovina, avka les lidžaha pre ubikacija, pekaha les.“

UŽAR, MANUŠEJA, DIKHEHA, SAVE
GOĐAVERE RIKONES TUKE CHUDŇAL!
POČKEJ, ČLOVĚČE, UVIDIŠ, JAKÉHO
CHYTŘÉHO PSA SIS POŘÍDIL!

Počkej, člověče, uvidíš, jakého chytrého psa sis pořídil! Označuju ti celý byt. A už jsem běhal kolem stolu a dělal loužičky.

Vtom se vrátila domů jeho žena a ztropila povyk: „Cos to dotáh za potvoru! Podívej, jaký svinstvo mi tu ten čokl nadělal! O děti se nestaráš, a ještě mi přitáhneš do bytu psa!“ Chytla mě za kožich a vyhodila ven.

Pán vyšel za mnou. „Tys mi to zavařil! Myslel jsem, že jsi chytrý pes a že se umíš v bytě chovat!“ A tak jsem pochopil, že co je vhodné mezi psy, není vhodné mezi lidmi.

„Vezmu tě s sebou do hospody, třeba si tě někdo koupí,“ povídá pán. Dovedl mě do hospody, přivázel mě ke stolu a začal hrát s kamarády karty. Zapomněl na mě.

Do hospody vešli tři chlapi. Hnusně páchli. Možná že to byli obři nebo čerti převlečení za lidi, aby nikdo nepoznal, co jsou zač.

„Hezounkej pejsek,“ povídá jeden a zazubil se na mě.

„Dyt' je hubenej jak lunt! Z toho nebude ani deci sáďla!“ povídá druhý darebák.

„Mladý masíčko je nejlepší,“ povídá třetí. „Dáme si pivo a pak si ho vezmem s sebou na ubikaci a upečeme si ho.“

KAMENAS MAN TE CHAL! CHTĚLI MĚ SNÍST!

Kamenas man te chal! Mišto na meglisašilom daratar. Mamó, mamó, kaj sal? Soske tut na šundom? Te tut šundomas, šaj mek adađives pijlomas tiro thud. So te kerel? Jekhvar man diňom gođi, hoj man hin danda. Chudňom te danderel la doratar. Danderavas, čamčaravas, medig e dori na predanderđom!

O drom mange sas phundrado! Denaštom andre kaľi rat. Denašavas, prastavas, kaj so jekhsigeder te našľuvav khatar kodi karčma, kaj chan rikonen. Jekhvar šnav lachi sung, lachi pachota. Dromeha džalas manuš. Sas ča jekh, aľe šundolas lestar, hoj les hin but čhave. Tel e khak sas leste lavuta. Sanonores zabašilom. Visarđa o šero. „Dičha, rikonoró! Av arde, hin man čhave sar pro ňebos čerčeňa, mek jekheha buter, bavinena pes tuha.“

Thođa man tel o gerekos, džahas ta džahas. Sar imar đivesaľolas, dogejľam kijo veš. Tel o veš pherdo cikne kherora. Avľam andre jekh kher. Paš e fala sas buchlo hađos pherdo čhave. „So amenge andal, dado?“ vičinenas jekh pre avreste. „Andal amenge cukri?“

„Len cukri!“ čhiđa man pro hađos maškar o čhave. Jaj, Devla, the adaj man kamen te chal? Sem me na som cukros! Aľe o čhave man čumidkernas, hlaskinenas, čarkerenas mire kana, rodenas pušuma, taľarnas man tel e duchna. Jekh

LEN CUKRI! TADY MÁTE BONBÓNY!

ChtĚli mĚ sníst! Strachy jsem málem omdlel. Maminko, maminko, kde jsi? Proč jsem tě neposlechl? Kdybych tě byl poslechl, ještě teď jsem mohl pít tvoje mlíčko. Co mám dělat? Najednou jsem si uvědomil, že mám zuby. Začal jsem hryzat řemínek. Žvýkal jsem, žvýkal, dokud jsem ho nepřezvýkal.

Byl jsem volný! VybĚhl jsem do černé noci. Utíkal jsem jako o závod, abych byl co nejdál od té psožroutské hospody. Najednou jsem ucítil krásnou, omamnou vůni. Po cestě šel člověk. Byl sám, ale cítil jsem z něj spoustu dětí. Pod paždí nesl housle. Tenounce jsem štĚkl. Otočil hlavu. „Hele, pejsek! Pojď sem ke mně, mám děti, jako je na nebi hvězd, a ještě o jedno víc, budou si s tebou hrát.“

Vzal mě pod kabát a šli jsme a šli. Když už svítalo, došli jsme k lesu. A pod lesem se krčila spousta malých domečků. Do jednoho z nich jsme vešli. U stěny stála široká postel plná dětí. „Cos nám přinesl, tati?“ volaly jedno přes druhé. „Přinesl jsi nám bonbóny?“

„Tady máte bonbóny!“ hodil mě na postel mezi děti. Panenko skákává, i tady mě chtějí sníst? Já přece nejsem bonbón! Ale děti mě líbaly, hladily, olizovaly mi uši, hledaly mi blechy a zahřívaly mě pod peřinou. Jeden mě krmil svou polívkou,

Rati pen savore Roma zgejle ko Bugošis. Te čhidahas jekh gono chirchil aňi jekh chirchilori na pejlahas pre phuv, ajcidžene sas. O Bugošis džanelas perfekt paramisa te vakerel. O čhave ča užarenas. Sar o phuro vakerlas pal e trinešeleberšengeri indžibaba, so peske hazdelas opre o chipora pro jakha le vidlenca, tradne man o čhave andre. Kalo khosno pro šero, kaľi rokľa, džav seraha pro palune pindre. Sar man o Roma dikhle, chudne te jajčinel, o romňija denašte, o murša labarde papira, de pal mande, čhungarnas pre mande, koškernas man. Darandilom lendar mek feder sar jon mandar. Čhidom o pandž, denašavas, mišto o čanga na phagerdom, o khosno mange pejľa tele pro jakha, na dikhavas nič. Čhindilom andro bura, zasutoľm la bara daratar.

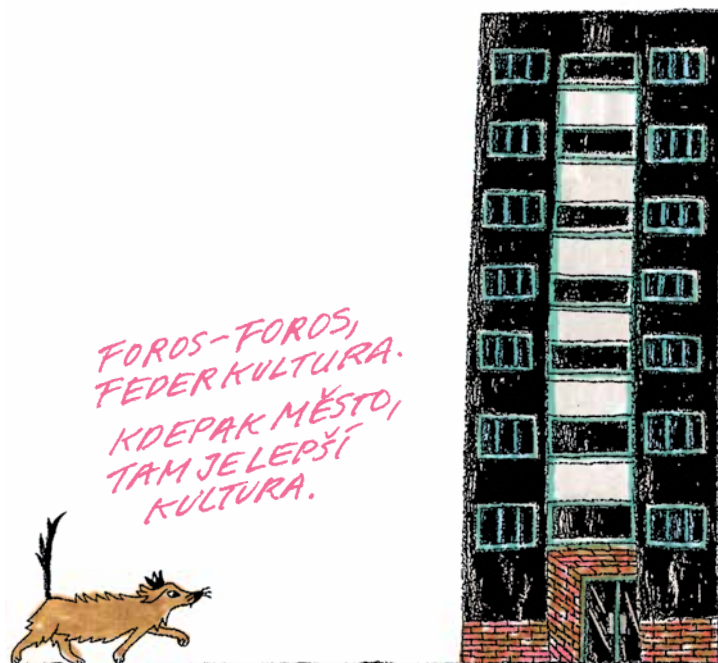
Tosara uštilom, rozginavas mange, so te kerel. Sem som baro inteligentno rikono, džava pal o Roma, phenav lenge, hoj muľi Mariška somas me. Džav, thovav pindro pal o pindro sar baro raj, kaj sako te dikhel, hoj kamav baro lav te phenel. Andro angluno kher bešelas amaro romano čhibalo. Sas les barikaňi koľiba. Andre vakovka thođa phagle gendalcici – akor sas kajsi moda maškar o gadže u finomna Roma kernas sa pal lende. Me džavas khatar le čhibaleskero kher, so dikhav, so na, angle mande džal mulo! Muľi

SAR O PHURO VAKERLAS PAL
E TRINEŠELEBERŠENGERI INOŽIBABA,
SO PESKE HAZDELAS OPRE O CHIPORA
PRO JAKHA LE VIDLENCA, TRADNE MAN
O ČHAVE ANDRE.

KDYŽ V POKÁDCE DOŠEL AŽ K TŘISTALETÉ
JEŽIBABĚ, KTERÁ SI NADZVEDÁVALA
VÍČKA VIDLEMI, NAHNALY MĚ DĚTI DOVNITŘ.

Večer se celá osada sešla u Bugoše. Lidi byli tak namačkaní, že rozhodit pytel hrachu ani jedna kulička nepadne na zem. Bugoš byl prvotřídní vypravěč. Děti čekaly na nejlepší okamžik. Když v pohádce došel až k třistaleté ježibabě, která si nadzvedávala víčka vidlemi, nahnaly mě děti dovnitř. Černý šátek na hlavě, černá sukně, kráčím po zadních, a ještě ke všemu bokem. Jak mě lidi uviděli, začali ječet, ženské se rozutekly, chlapi zapálili kdejaký papír, jdou po mně, plivou na mě a nadávají mi. Polekal jsem se jich víc než oni mě. Dal jsem se na útěk. Utíkám, dív si nohy nezpřelámu, šátek se mi svezl přes oči, nic nevidím. Vlínul jsem do křoví a ze samého strachu usnul.

Ráno jsem se probudil a rozmýšlel jsem, co mám dělat. Jsem přece velmi inteligentní pes, vrátím se a vysvětlím Romům, že ten duch Maryšky jsem byl já. Jdu, kladu důstojně nohu za nohou, aby všichni viděli, že přicházím v důležité věci. V předním domku bydlel náš romský starosta. Měl přepychovou chatrč. Do omítky měl vmáčknutá rozbitá zrcátka – to byla tehdy taková móda mezi sedláky a fajnoví Romové to museli dělat po nich. Jdu kolem starostova domu a najednou, co to nevidím, proti mně jde mulo!

FOROS-FOROS,
FEDER KULTURA.
KDEPAK MĚSTO,
TAM JE LEPŠÍ
KULTURA.

Prastav, gondolinav, sava romňa te kidel avri? Miri daj sas podvraťačka, našti phenav, ale miro dad sas žužerateskero. Lava mange the me žužerateskera rikoňora lača fajtatar, andal lačo than, andal o foros. Foros – foros, feder kultura.

Džav ta džav, trin d'ivesa trin raťa, avlom andro foros. Džav prosto andro parkos, bo andro parkos phiren rikone, so hine pre urovňa. So dikhav, so na, avel ke ma bokserka. Bari rikoňi, duvar bareder mandar. O muj la sas buchlo, džungalo, kerlas pre mande kamadune jakha. Phenel: „Me som žužerateskeri. Džanes, keci medajli me imar chudňom?“

Sungavas la anglal palal, bo kamavas te džanel, sar šundol rikoňi, so la hin but medajli. Joj diliňi paťalas, hoj la kamav romňake! Phenel: „Dikh, odoj avel miri raňi, lela tut k'amende te bešel,

DŽAV TA DŽAV, TRIN D'IVESA
TRIN RAĀA.
JOU A JDU, TŘI DNY A TŘI NOCI.

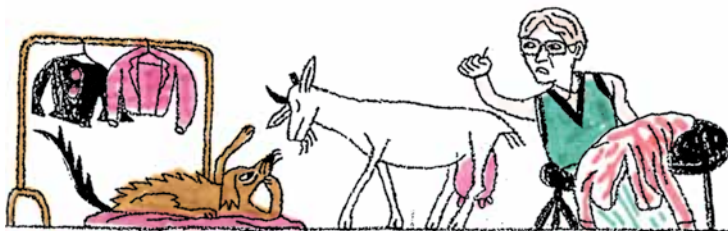
ME SOM ŽUŽERA TESKERI.
DŽANES, KECI MEDAJLI ME
IMAR CHUDŇOM?
JSEM ČISTOKREVNÁ.
VIŠ, KOLIK JSEM DOSTALA
MEDAILI'?

Běžím, přemýšlím, jakou ženu si mám vybrat? Moje maminka sice byla podvraťačka, to je fakt, ale táta byl čistokrevný. Asi bych si taky měl vzít nějakou čistokrevnou fenku z dobré rodiny, z nějakého slušného místa, nejlíp z města. Kdepak město, tam je lepší kultura.

Jdu a jdu, tři dny a tři noci, až přijdu do města. A rovnou do parku, protože do parku chodí psi, co jsou na úrovni. Ještě se ani nerozhlednu a šine si to ke mně boxerka. Velká čuba, dvakrát tak velká jako já. Hubu měla širokou, škaredou, a udělala na mě zamilované oči. Povídá mi: „Jsem čistokrevná. Viš, kolik jsem dostala medaili?“

Očichával jsem ji zepředu zezadu, protože mě zajímalo, jak je cítit čuba ověšená medailemi. A ona si hloupá myslela, že si ji namlouvám!

Kadadženo phenel: „Me, me, me!“

„Dikhav, hoj tu sal. Me som tiž me. Ale sar bučhos?“

„Beži. Ašard'i herečka. Alžbjeta. Le kralovñen akharen Alžbjeta.“

Kaj kajsja kralovña herečka dikh'om? Imar džanav! Jekh ajsi herečka sas priphand'i kije ambrofin, odoj, kaj čordom le bašnes. Buzñi sas. Phenav lake: „Tu sal buzñi, herečko!“

„Mira dakero thud te pijav,“ phenda joj, „čačo tut hin. Me som bari hirešno, ašund'i, ašard'i buzñi, džanav te khelel, te giľavel, o grofi, o baroni, o miñistri aven man te dikhel!“

„Ko tuke phangľa o šing?“

E Beži mukhľa tele o jakha ladžangutnes. „Jekh namestñikos mange phenda, hoj man hin kedvešna šinga. Miro buzno sas baro čhuralo, thovavlas le grofen pre mande, ta mange phagľa o šing.“

Avľa e phuri gadži, phenel: „Ašares tut, ale te došel na došes!“ Bešta tele, e brađi andro vast, kamel la Bežatar thud te došel, ale añi jekh buñđori thud na pejľa andre brađi. „Nane tut phares le rikones? O dzara leste sar muleste. Tiro thud leske kampil. M'av ajsi fircimirka, doš!“

*TU SAL BUZŇI, HEREČKO!
TY JSI KOZA, HÉREČKO!*

Ten tvor povídá: „Me, me, me!“ což v romské řeči znamená já, já, já.

„To vidím, že ty seš ty. Já jsem taky já. Ale jak se jmenuješ?“

„Beži. Slavná herečka. Alžběta. Jenom královny se jmenují Alžběta.“

Kde jsem jenom tuhle královskou herečku viděl? Už vím! Jedna zrovna taková byla přivázaná u hrušky na tom dvoře, kde jsem ukradnul kohouta. A byla to koza. Povídám jí: „Ty jsi koza, héréčko!“

A ona na to: „Aby mě koza trkla, máš pravdu. Jsem přeslavná, vyhlášená a světově proslulá koza Beži, tancuju, zpívám, a chodí se na mě dívat knížata, baroni a ministři.“

„A kdo ti zlomil roh?“

Beži stydlivě sklopila oči: „Jeden náměstek mi řekl, že mám nádherné rohy. Můj kozel byl ovšem vznětlivý, kvůli té honoraci na mě žárlil, a tak mi zlomil roh.“

Přišla stará gádžovka a povídá herečce: „Vychloubáš se, ale abys dojila, to ne!“ Posadila se k Alžbětě s vědrem v ruce, chce ji podojit, ale do vědra neukápla ani kapička mlíka. „To ti toho pejska není líto? Srst má jako mrtvola. Potřeboval by se trochu napít tvýho mlíka! Nebuď taková fajnovka a doj!“